

PÜSKI LEVENTE

Állandóság és változás

A hagyományos önkormányzati struktúra
újjászerveződésének problémái az 1920-as években

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2022.2.1>

A Tanácsköztársaság bukását követően, 1919. augusztus 1-jén megalakult, Peidl Gyula vezette, lényegében véve szociáldemokrata kormány kísérletet tett arra, hogy politikájában a tanácsrendszer előtti, forradalmi időszakhoz kanyarodjon vissza, ám igen hamar kudarcot vallott. Augusztus 6-án egy kicsiny ellenforradalmi szerveződés lemondásra kényszerítette a kormányt, és Friedrich István vezetésével átvette a végrehajtó hatalom irányítását. Az új vezető réteg önmagát nyíltan és egyértelműen ellenforradalmiként határozta meg. A régi, 1918 novembere előtti államberendezkedés restaurációja azonban számos területen áthághatatlan akadályokba ütközött, illetve látszólag a legkönnyebben megvalósíthatónak a vidéki önkormányzati testületeknél tűnt.¹ Ennek részeként villámgyorsan, már augusztus 8-án napvilágot látott a 3886/1919. ME számú rendelet, mely előírta az 1918-as októberi forradalom előtti közigazgatás visszaállítását. Ez azt is magában foglalta, hogy minden területi önkormányzati testületnek és tisztviselőnek az 1918. október 30-i állapot szerint kell működését „haladéktalanul megkezdenie”.² Mivel egy, korábban már működött és több évtizedes, jól bejáratott rendszerről volt szó, elvileg várható, hogy nem okoz külö-

¹ Egyelőre nem került napirendre a közigazgatás területi szerkezetének – a trianoni döntéssel összefüggő – átalakítása, de ezzel a kérdéssel jelen tanulmány nem kíván foglalkozni.

² *Magyarországi Rendeletek Tára, 1919.* Magyar Királyi Belügyminisztérium, Budapest, 1919. 627–628.

nősebb nehézséget a visszaállításuk. Maga a rendelet azonban távolról sem jelentette azt, hogy a restauráció folyamata könnyen, gyorsan és konfliktusmentesen ment volna végbe, elsősorban azért, mert a helyi közigazgatás szerepének a háború alatti átalakulása, a vele járó nehézségek és társadalmi konfliktusok, majd a forradalmi időszak fejleményei olyan következményekkel jártak, melyeket utóbb sem lehetett egyszerűen semmisnek tekinteni.

Valójában egy hosszabb folyamatról beszélhetünk, melynek gyökerei 1919 késő tavaszáig nyúltak vissza. A román hadsereg – legitimációs-politikai okokból – az általa elfoglalt tiszántúli területeken villámgyorsan felszámolta a kommunista tanácsrendszert, és következetesen a régi közigazgatási struktúra visszaállítását szorgalmazta. Debrecen esetében már a megszállás napján, 1919. április 23-án falragaszok hirdették ki, hogy a közigazgatás irányítását a korábbi tisztviselők és a régi városi tanács veszi át.³ A tényleges újjászerveződés persze a legtöbb helyen csak fokozatosan valósulhatott meg, s a különböző önkormányzati testületek május folyamán tarthatták meg első ülésüket. A reorganizáció egyébként a rendfenntartó szerveket (rendőrség, csendőrség) is érintette, bár utóbbiak csak a román katonai erők irányítása és ellenőrzése mellett, lőfegyverek birtoklása nélkül folytathatták tevékenységüket.

A Tanácsköztársaság kudarcba fulladt támadását követően a román csapatok augusztus elején folytatták előrenyomulásukat, ami együtt járt a régi közigazgatás restaurációjának a kiszélesedésével. Így történt ez Miskolcon is, ahol a román vezetés már egy nappal a bevonulásuk után, augusztus 5-én Tarnay Gyulát, a település korábbi, mellesleg Tisza-párti főispánját

³ VERESS Géza: Politikai küzdelmek a két világháború között. In: TOKODY Gyula (szerk.): *Debrecen története 1919–1944*. IV. kötet. Debrecen Megyei Városi Tanács V. B., Debrecen, 1986. 166. Szabolcs vármegyére nézve: FÁBIÁN Lajos: A közigazgatás alakulása Szabolcs vármegyében és Szatmár-, Bereg-, Ugocsa és Ung csonka vármegyékben az 1919–1923 években. In: GYARMATHY Zsigmond (szerk.): *Helytörténeti tanulmányok 9. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai*. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza, 1993. 200.

állította a város élére.⁴ Ezzel párhuzamosan a Dunántúl déli és nyugati részei a Horthy Miklós vezette Nemzeti Hadsereg ellenőrzése alá kerültek, ami szintén kedvezett a restaurációnak. Sőt, egyes helyeken még a kormányváltásra, illetve Friedrichék intézkedéseire sem kellett várni: Zalaegerszegen, illetve Zala megyében már augusztus 3-án megindult a korábbi közigazgatás helyreállítása, de hasonló jelenség érvényesült Vácott is.⁵

Maga a restauráció azonban nem valósulhatott meg maradéktalanul, azt több tényező befolyásolta. A helyi önkormányzati szervek ugyanis egyelőre csak erősen beszűkült hatáskörrel működhettek. Az immár trianoni ország nagyobbik részében eleinte a román haderő jelentette a legfőbb korlátozó tényezőt. Az 1919 őszén – a Tiszántúlt kivéve – bekövetkező kivonulásuk azonban nem hozta magával a századelő közigazgatási viszonyaihoz való teljes visszatérést. Továbbra is életben maradtak ugyanis a kivételes hatalomhoz fűződő, az 1912:LXIII. tc. alapján a világháború kitörésekor életbe léptetett korlátozások (rendeleti kormányzás),⁶ sőt azokat valamelyest ki is terjesztették. Az említett törvény ugyanis a kormánybiztosok rendszerét csak a hadműveleti és a nemzetiségi területek esetében engedélyezte, míg a Friedrich-kormány ezt a románok által meg nem szállt országrész egészében működtette. A kormánybiztosok elvileg önmagukban is széles hatalmi jogosítványokkal rendelkeztek – elsősorban a szabadságjogok korlátozása terén –, ám mellettük ott volt a Fővezérség által kiépített katonai közigazgatás is, sőt a polgári kormánybiztosok a gyakorlatban többnyire elismerték a katonai szervek elsőbbségét. Végül a közigazgatás centralizációját fokozta, hogy – ugyancsak

⁴ DOBROSSY István–STIPTA István (szerk.): *Miskolc története*. V/1. kötet. 1918-tól 1949-ig. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár–Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 2007. 32.

⁵ PAKSY Zoltán: *Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között I. 1918–1931*. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2006. 31.; Uő: *Zalaegerszeg társadalma és politikai élete 1919–1939*. Millecentenáriumi Közalapítvány, Zalaegerszeg, 2011. 39–41.; IKVAI Nándor–SÁPI Vilmos (szerk.): *Vác története*. II. kötet. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 1983. 427.

⁶ CSIZMADIA Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 299–301.

kormányrendelet alapján – 1919 őszén sor került a rendőrség államosítására is.⁷ A Tanácsköztársaság helyi vezetőivel szembeni megtorlásokat külön is ki kell emelni. Elsősorban a különböző fegyveres különítmények tevékenysége következtében egy, a közbeszédben fehérterrorként ismertté váló és kezdettől fogva kiszélesített bosszúhadjárat vette kezdetét, amely számos helyen kifejezetten zsidóellenes töltetet is kapott, s a helyi közigazgatási szervek által többnyire kontrollálhatatlannak bizonyult.⁸

Az erősen centralizált és a katonai szervek dominanciáját is magába foglaló szituáció ellenére aligha lehet valamiféle katonai diktatúráról beszélni 1919 őszén.⁹ Elsősorban azért, mert a polgári és katonai központi hatóságok nem vették át az önkormányzati szervek feladatait, s a települések, valamint a vármegyék élén álló tisztviselők, illetve testületek bizonyos fokú autonómiával bírtak ügyeik intézésében. Tolna vármegye példája jól mutatja, hogy a katonai szervek könnyedén rászorították a helyi hatóságokat a számukra fontos intézkedések megtételére és végrehajtására, de – néhány, számukra lényeges területet kivéve, mint a megtorlások vagy a toborzás – általában véve kevésbé folytak bele a közigazgatás hagyományos területeinek tevékenységébe.¹⁰

További kihívást jelentett, hogy sem az önkormányzati szervek, sem a tisztviselői kar esetében nem lehetett figyelmen kívül hagyni a közelmúlt időszakát, nem lehetett úgy tenni, mintha 1918 októbere óta semmi sem történt volna. Ennek legegységesebb példáját a főispáni kar jelentette, ahol az egyes kormányok a korábbi helyzet figyelmen kívül hagyásával – saját szempontjaik alapján – rendszerint új embereket állítottak a

⁷ PARÁDI József (főszerk.): *A magyar rendvédelem története*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 101.

⁸ BÖDÖK Gergely: *Vörös- és fehérterror Magyarországon (1919–1921)*. 181–184. Forrás: www.disszertacio-uni.eger.hu (Letöltve: 2021. 09. 15.).

⁹ TURBUCZ Dávid: Régi források, új értelmezési lehetőség. Horthy Miklós fővezéri tevékenysége. *Történelmi Szemle*, 2020/3. 448–449.

¹⁰ DOBOS Gyula: Ellenforradalom és konszolidáció (1919–1924). In: K. BALOG János (szerk.): *Tanulmányok Tolna megye történetéből 11*. Tolna Megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 1987. 241–263.

törvényhatóságok élére.¹¹ Megkerülhetetlen, a felsőbb hatóságok által különösen szorgalmazott feladat volt annak vizsgálata, hogy az önkormányzati testületek tagjai, valamint a tisztviselői kar milyen magatartást tanúsított 1918–1919 folyamán. A helytörténeti kutatások alapján az ellenforradalmi alapú igazoló eljárásokat mindenhol lefolytatták, nagyobb arányú elmarasztaló ítéletekre és ehhez kapcsolódó tisztogatásokra azonban nem került sor. Jellemző példa Zala vármegye, ahol kézzelfogható eredménye volt a vizsgálatnak: ám csupán hat törvényhatósági bizottsági taggal szemben hoztak elmarasztaló ítéletet, majd a fellebbezések után három főt rehabilitáltak.¹²

A tisztviselői karban a politikailag motivált változásokon túl sem következhetett be teljes restauráció. Személyes okokra – főleg betegsége, idős korra – hivatkozva egyes helyeken maguk az érintettek is elhárították ennek lehetőségét, vagy rövid idő után lemondtak posztjukról. Így lett már 1919 őszén Székesfehérvárnak új polgármestere, Jász-Nagykun-Szolnok vármegyének pedig új alispánja.¹³ Amíg azonban előbbi esetben pályázatás útján meghirdetett, teljes jogkörű állásbetöltés történt, addig utóbbinál Alexander Imre 1919. szeptember 6-tól megbízott alispánként foglalta el a hivatalt, s szabályos megválasztására majd csak 1920. június 21-én került sor.

Az egyébként, hogy az egyes önkormányzatok milyen eljárást választottak, részben a felsőbb hatóságok hozzáállásától, részben a helyi viszonyoktól függött, általános gyakorlat nem

¹¹ MUDRÁK József: Magyarország főispánjai 1867–1914. In: TAKÁCS Péter (szerk.): *Fejedelmek, forradalmak, vasutak*. Erdély-történeti Alapítvány–KLTE Történelmi Intézete, Debrecen, 2000. (Erdély-történeti Tanulmányok 3.) 361–409.

¹² PAKSY Zoltán: *Politikai küzdelmek...* I. m. 32–33. Hasonló metódus volt Szekszárdon is. DOBOS Gyula (szerk.): *Szekszárd város történeti monográfiája*. II. kötet. Szekszárd Város Tanácsa, Szekszárd, 1989. 11–12.

¹³ FARKAS Gábor: Székesfehérvár város törvényhatósági bizottsága. *Levéltári Közlemények*, 44–45. (1974) 170.; FÜLÖP Tamás: *Megyeszékhelyből város – Szolnok város településfejlődési törekvései a megyeszékhellyé válás és a második világháború közötti évtizedekben*. Neumann János Egyetem–MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára, Szolnok, 2020. 251–252.; CSEH Géza: *Adatok Alexander Imre alispán életútjához* (Kunhegyes, 1883. – Budapest, 1969.) In: ZADORNÉ ZSOLDOS Mária (szerk.): *A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár évkönyve*. 12. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok, 1997. 146.

volt. Hajdúnánáson pedig kifejezetten különleges helyzet alakult ki. 1918. november első felében az addigi polgármester és a főjegyző (Berencsy János és Kovács Ferenc) eltávozott a városból, a képviselő-testület pedig egy, a forradalmi irányzat mellett elkötelezett politikust, Brassay Károlyt bízta meg helyettesként a polgármesteri feladatok ellátásával. 1919. március közepén már Brassay távozása, illetve helyettesítése volt a téma a közgyűlésen, majd a Tanácsköztársaság kikiáltását követően a vezetés a sebtiben megalakult Munkás-, Katona- és Földművestanács kezébe került. A román megszállás után – arra hivatkozva, hogy Berencsy és Kovács nem tért vissza Nánásra – az újjászerveződött régi képviselő-testület a tisztikar egyik prominens alakját, Pénczes Mihályt bízta meg helyettesként a polgármesteri teendők ellátásával. 1920 elején azonban olyan határozat érkezett a Hajdú vármegyei alispántól, miszerint a forradalmi események miatt elmozdított polgármestert vissza kell helyezni régi posztjába. Ez pár nappal később úgy módosult, hogy – Pénczest de facto a helyén hagyva – Berencsy előbb szabadságra, illetve a pozíció majdani végleges betöltésekor nyugdíjba megy. Végül az 1922. április 11-i közgyűlésen került sor Pénczes Mihály (teljes jogú) polgármesterré választására, a testület pedig még Berencsy nyugdíjigényét is csak részlegesen volt hajlandó elismerni. A furcsa színjáték háttérében minden bizonnyal egyfelől Berencsy ambíciói, valamint a vármegye részéről a Friedrich-kormány rendeletének formai betartatása állt, másfelől annak tudomásul vétele, hogy a Pénczes-csoport pozícióit nem érdemes megbolygatni.¹⁴

Az, hogy a hagyományos intézményi struktúra, az ügymenet a megszokott keretbe álljon vissza, némi időt vett igénybe. A folyamatot számos tényező segítette. Mindenekelőtt a kivételes hatalomnak a vidéki közigazgatást érintő elemeinek felszámolását kell kiemelni, melyben meghatározó tényezőnek bizonyult a kormánybiztosi rendszer megszüntetése 1920 nyarán. Azzal pedig, hogy Horthy kormányzó lett, megkezdődött a hadsereg

¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, V.371.a. Hajdúnánási közgyűlési jegyzőkönyvek, XI. kötet, 1920. április 6. és XIII. kötet, 1922. április 11. és december 2.

integrálása az államigazgatás miniszteriális rendjébe, a katonai közigazgatás pedig fokozatosan megszűnt. A konszolidáció legkésőbb 1923–1924-re mindenhol végbement.

Egyes önkormányzatoknál az ellenforradalmi erők győzelmét követően politikai küzdelem bontakozott ki, melyben egyik oldalon az 1919 őszén aktivizálódott jobboldali radikális irányzatok álltak, erőteljes változásokat szorgalmazva, melyeknek egyfajta elitcsere is fontos részét képezte volna. Másik oldalon a régi vezetői garnitúra és a mögöttük álló erők sorakoztak fel, esetenként a helyi liberális-demokrata csoportok támogatásával. Ilyenfajta szembenállás alakult ki több törvényhatósági jogú városban, Debrecenben, Miskolcon és Szegeden, amely rendre azzal ért véget, hogy a konzervatív csoportok kisebb-nagyobb engedmények árán, de megtartották pozícióikat. Szegeden ez Somogyi Szilveszter, Miskolcon Szentpáli István polgármesterségének stabilizálódásában öltött testet, s mindketten már a forradalmi éra előtt is városuk élén álltak.¹⁵ Debrecen esetében a szélsőjobboldali erőknek 1920. július közepén – a frissen kinevezett új főispán, Hubert Ottó aktív közreműködésével – sikerült elérniük Márk Endre polgármester nyugalomba vonulását, az elhúzódó küzdelemben azonban végül vereséget szenvedtek, és a városvezetés továbbra is a hagyományos elitcsoportok kezében maradt.¹⁶ Ezt a folyamatot erősítette, hogy tágabb értelemben azok a hektikus, az aktuális párterőviszonyokhoz igazodó főispáni kinevezések, melyek az 1919–1921 közötti időszakot jellemezték, utóbb fokozatosan megszűntek, s miniszterelnöksége első időszakában Bethlen tudatosan arra törekedett, hogy a vármegyék élére mindenhol hozzá egyértelműen lojális főispánok kerüljenek.¹⁷

A rendezett tanácsú városok közül Szolnokot érdemes kiemelni, ahol egészen szokatlan szituáció alakult ki. A hivatalát 1919 augusztusában újból elfoglaló Spett Ernő polgármester

¹⁵ DOBROSSY István–STIPTA István (szerk.): I. m. 33. BARANYI Zsolt–DUDÁS Béla: *Szeged története*. III/2. kötet. Somogyi Könyvtár, Szeged, 1991. 907–917.

¹⁶ VERESS Géza: I. m. 190–199.

¹⁷ TAKÁCS Tibor: A főispáni kar társadalmi összetételének alakulása a két világháború közötti Magyarországon. *Századok*, 2000/5. 1029.

az ellene irányuló támadások miatt 1921 májusában végleg lemondott posztjáról, és közigazgatási pályája korábbi helyszínére, Mezőtúrra távozott, ahol polgármesterként sikeresen folytathatta tovább karrierjét.¹⁸ Karcag helyzete pedig annyiban tűnik egyedinek, hogy a polgármesteri állás betöltésére csak szokatlanul későn, 1926-ra sikerült hosszabb távú megoldást találni.¹⁹

A reorganizáció ellenére egy törvényi szabályozásban is testet öltő modernizáció szükségessége kezdettől fogva általános igényként merült fel, s ehhez igazodva az 1920 februárjában összeülő első nemzetgyűlés pártjai és politikusai nyilatkozataikban rendre számottevő változásokat, illetve demokratizálást szorgalmaztak. A törvényhozás két domináns ereje, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja és a kisgazdapárt 1920 júliusában közös szervezetet hozott létre, s az Egyesült Keresztény Nemzeti Kisgazda- és Földműves Párt programjában is ott volt kívánságként „a megyei törvényhatóságok és községek újjászervezése keresztény demokratikus szellemben”.²⁰ Érdemi demokratizálást azonban csak a kisgazdapárt Nagyatádi Szabó István vezette szárnya szorgalmazott.²¹ A Rubinek Gyula nevével fémjelezhető agrárius tábor konzervatív álláspontot foglalt el,²² a keresztény pártokat pedig inkább csak a fővárosi önkormányzat sorsának alakulása foglalkoztatta. Budapest irányításának kérdése egyébként kezdettől fogva a politikai küzdelmek kereszttüzébe került. Ennek részeként már a Friedrich-kormány alatt sor került az autonómia felfüggesztésére – 1919. augusztus 6. és 1920. augusztus 11. között –, 1920 júniusában pedig a nemzetgyűlés tető alá hozta a fővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról szóló reformot (1920:IX. tc.). Utóbbi alapján 1920

¹⁸ Jász-Nagykun-Szolnok megye tisztviselői 1867–1990. Forrás: <http://jnszmtisztviselok.hu> (Letöltve: 2021. 09. 28.)

¹⁹ PINTÉR Zoltán: *Karcag a világháborúk idején. Közélet, politika, intézmények, hadtörténet*. PhD-értekezés, 141. Forrás: <https://dea.lib.unideb.hu> (Letöltve: 2021. 10. 02.)

²⁰ GERGELY Jenő–GLATZ Ferenc–PÖLÖSKEI Ferenc (szerk.): *Magyarországi pártprogramok 1919–1944*. ELTE-Eötvös Kiadó, Budapest, 2003. 44.

²¹ SIPOS József: A Kisgazdapárt fejlődése, struktúrája és eszmerendszere 1918–1922. In: VALUCH Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Osiris Kiadó–1956-os Intézet, Budapest, 1995. 423–424.

²² Új Barázda, 1921. január 9. 1.

júliusában meg is tartották a fővárosi keresztény erők győzelmet hozó választásokat, ami azonban egyáltalán nem eredményezte a fővárosért folyó pártharcok csillapodását.²³ Mindez azt is jelentette, hogy a hatalmpolitikai szempontok Budapest esetében a gyors változások, a vidéki önkormányzatoknál pedig éppen a halogatás mellett szóltak.

Végül, az erőviszonyokkal számot vetve, Ferdinandy Gyula belügyminiszter 1920 őszén a községeket, városokat és vármegyéket érintő, s meglehetősen visszafogott tartalmú törvényjavaslatokkal állt elő, ami különösen a választójogról és az önkormányzati képviselő-testületek tervezett összetételéről szóló részekben mutatkozott meg. A férfiaknál az életkor mellett több korlátozó kritériumot is előírtak, a női választójogról egy szót sem ejtettek, és a képviselő-testületek tagságát felerészben továbbra is virilisekből kívánták összeállítani.²⁴ A javaslatok azonban így sem realizálódtak, amiben a vármegyék vezetői részéről megmutatkozó ellenállás is jelentős szerepet játszott.²⁵ Bethlen István kormánya 1923-1924-ben újból előhozta a vidéki önkormányzatok átalakításának programját, a lényegi kérdésekben hasonlóan visszafogott módon és hasonló eredménnyel. Pontosabban Bethlen tudomásul vette, hogy az adott körülmények nem kedveznek a reform keresztülvételének. Egyrészt a vármegyei ellenállás leszerelése hosszabb előkészületeket kívánt, másrészt a nemzetgyűlés liberális tárgyalási rendje – a házsabályok szigorítására csak

²³ A fővárosi önkormányzat elemzésétől el kell tekintenünk, elsősorban a téma feldolgozottsága okán. IGNÁCZ Károly: *Budapest választ. Parlamenti és törvényhatósági választások a fővárosban 1920–1945*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2013; SCHWEITZER Gábor: *Az önkormányzatiság színe és fonákja. A fővárosi törvényhatósági bizottság szabályozása 1920 és 1930 között*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010.

²⁴ A reformokra nézve lásd: PAKSY Zoltán: A közigazgatási reform terve és kudarca Magyarországon, az 1920-as évek elején. In: HORVÁTH Zita, MIKLÓS Dániel, MIKÓ Zsuzsanna, NÉMETH László (szerk.): *Kapiller Imre emlékkönyv*. Zalaegerszeg, 2018. 199–211.; RUSZOLY József: *Alkotmányjogi reformtörekvések az első nemzetgyűlés idején*. József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Szeged, 1974. 11–34.

²⁵ CSIZMADIA Andor: I. m. 353–365., illetve lásd még ebben a számban Paksy Zoltán tanulmányát.

1924 végén került sor – elnyújtott vitát ígért, harmadrészt a helyi testületek adott összetétele lényegében véve megfelelt a kormányzati érdekeknek.²⁶ Végül csak 1929-ben került sor a vármegyei közigazgatás reformjára, amely ismét nem vállalt fel széles körű demokratizálást. Az, hogy az első kettő miért akadt el, valószínűsíthetően nem elsősorban tartalmi különbségekkel magyarázható. Ami a vármegyéket kézben tartó elitcsoportok sokáig elutasító magatartását, Bethlenék részéről pedig a halogató taktikát illeti, az nem magyarázható az egyes javaslatok közötti tartalmi különbségekkel. Fajsúlyosabb szempont lehetett az a félelem, hogy az 1920-as évek első felében, az akkori közhangulatban egy esetlegesen megtartott választás még a fenti korlátozások mellett is érdemi változásokat eredményez az önkormányzati testületek összetételében.

A vidéki közigazgatás átalakításának ügye ugyanis azért is kapott fontos helyet éveken át a politikai diskurzusban, mivel annak megvalósítása magával hozta volna az önkormányzati választásokat is. Nyitott kérdés volt azonban, hogy enélkül lehet-e helyi választásokat tartani. A háborús körülmények között született 1915. évi VI. tc. úgy rendelkezett, hogy az időközi választások kivételével a törvényhatóságokban általános választások nem tarthatóak a békekötés napját követő három hónapig. (Ennek határideje mellesleg 1921 októberében járt le.) Az üresedések miatt esetleg megejtendő időközi választásoknál pedig az 1914. évi országgyűlési választói névjegyzéket kell alapul venni. Az 1916. évi XXX. tc. pedig meghosszabbította a vármegyei választott tisztviselők megbízatását a békekötést követő naptári év (azaz 1922) végéig. A Friedrich-kormány nevezetes, 1919. novemberi, a nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogról szóló rendelete²⁷ csak annyit rögzített, hogy a helyi választások időpontját a kormány külön rendelettel állapítja majd meg. Aztán egy hosszabb szünet után 1923-ban két törvény is próbálta szabályozni a kérdést: a II. tc. a vármegyék, a

²⁶ Előállni egy reformjavaslattal, majd átmenetileg elengedni azt, és későbbi időkre halasztani a megvalósítást, jellemző vonása volt a bethleni politikának.

²⁷ 5985/1919. ME sz. rendelet. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1919. I. m. 881.

IV. tc. a törvényhatósági városok esetében érvényesnek mondta ki a meglévő önkormányzati testületek mandátumát, de csak az adott év végéig. A nemzetgyűlési tárgyalás során tett kiegészítés már azt az indoklást is tartalmazta, miszerint a rövid határidő magyarázata „a közigazgatás küszöbön álló újjászervezése”. Majd a Bethlen-kormány 1924. januári, az önkormányzati működés folytonosságának biztosításáról szóló rendelete már határozatlan idejű hosszabbításról szolt a törvényhatóságok esetében.²⁸

Végeredményben tehát egy meglehetősen bizonytalan és zavaros helyzet alakult ki. Előbb a Friedrich-kormány rendelete, majd Bethlenék fenti két törvénye, végül a nevezetes 1924. évi rendelet hosszabbította meg a mandátumokat, de volt olyan időszak – a törvényhatóságok esetében 1921 végétől 1923 elejéig – amikor nem volt érvényes jogi korlátozása annak, hogy általános választásokat tartsanak. Ilyen körülmények között valójában részben a kormányzati, részben a helyi közigazgatási szándék határozta meg a követendő magatartást. Ennek pontos feltárása még várat magára, de bizonyos tendenciák azért kirajzolódnak. Így a városi és vármegyei törvényhatóságoknál 1929 végéig nem tartottak általános választásokat. A rendezett tanácsú városoknál nem lett volna akadálya a választások megtartásának, hiszen az 1923–1924. évi szabályozások csak a törvényhatóságokra vonatkoztak. Mivel nem volt általánosan érvényes kormányzati utasítás, ezért az adott vármegyei helyzettől függött, hogy szorgalmazták-e a választás lebonyolítását, vagy a halogatás mellett döntöttek. Úgy tűnik, mindkettőre lehet példákat találni, s további kutatásokat igényel annak eldöntése, hogy a kettő közül melyik lehetett a gyakoribb.²⁹ A községek esetében pedig rendszerint sort kerítettek a helyi választásokra.³⁰ (Az érvényben

²⁸ 204/1924. ME sz. rendelet. *Magyarországi Rendeletek Tára, 1924.* Magyar Királyi Belügyminisztérium, Budapest, 1925. 2. E rendeletet csak évekkel később hagyta jóvá a parlament (1928:XXXVI. tc.).

²⁹ Ehhez lásd jelen számban Ignác Károly és Végső István tanulmányát, továbbá Kaposvárhoz és Békéscsabához a következő cikkeket: *Új-Somogy*, 1921. március 6. 3. *Népszava*, 1925. január 13. 7.

³⁰ A nemzetgyűlés 1921. február 21-i ülésén, a Budaváry László képviselő interpellációjára elhangzott belügyminiszteri válasz és a képviselői közbeszólások is ezt erősítették meg. *Nemzetgyűlési Napló, 1920–1922.* VIII. kötet, 204–208.

lévő és a rendezett tanácsú városokra is vonatkozó községi törvény, az 1886:XXII. tc. háromévente írt elő választásokat.) Mindez azzal járt, hogy 1913 után legközelebb csak 1929-ben került sor törvényhatósági választásokra, aminek következtében hosszú időn át minimális lehetőség nyílt arra, hogy a helyi erőviszonyok érdemben módosuljanak.³¹

Nagyjából hasonló bizonytalanság érvényesült akörül, hogy időközi választások tarthatóak-e, és ha igen, milyen választójog alapján. Eredetileg az 1886:XXI. tc. írta elő az időközi választások megtartását az adott évre érvényes parlamenti választói névjegyzék alapján. A bizonytalanságot elsősorban az okozta, hogy érvényben van-e még az előbbi rendelkezés, ugyanis az 1915:VI. tc. lehetővé tette az időközi választásokat, de csak az akkor érvényes, 1914-es névjegyzék alapján. A legtöbb önkormányzati testület esetében már 1919 őszétől felmerült annak szükségessége, hogy a kieső tagok helyett újak kerüljenek be. Egyes törvényhatóságok 1920-tól tartottak is ilyen választásokat, a szavazásra jogosultak körének megállapításánál azonban eltérő megoldásokat alkalmaztak. A legtöbb helyen az 1914-re érvényes névjegyzéket vették alapul, de volt példa az 1918. vagy az 1919. évi alkalmazására is.³² Győr városa 1920 végén szerette volna a törvényhatósági bizottságát kiegészíteni, de óvatosságból előzetesen tájékozódott a belügyminisztériumnál. Láthatólag utóbbi sem tudott egyértelmű iránymutatást nyújtani, ezért a következő tanácsot adták: tartsák meg a választást a törvényesnek vélt választójog alapján, és majd a Közigazgatási Bíróság utóbb eldönti, hogy helyesen jártak-e el.³³

³¹ A tisztviselői pozíciók betöltésénél is hasonló mandátummeghosszabbításokra került sor. ANTAL Tamás: *Hódmezővásárhely törvényhatósága (1919–1944). Fejezetek a magyar közigazgatás történetéből.* Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2010. 16.

³² RUSZOLY József: I. m. 11–12. FARKAS Gábor: Fejér vármegye törvényhatósági bizottságának működése 1919–1944. In: BÓNIS György (szerk.): *Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971. 434–435.

³³ *Városok Lapja*, 1921. február 20. 13. *Új Somogy*, 1921. február 26. 1. A választásra egyébként az 1914-es névjegyzék alapján került sor. A Rakovszky Iván belügyminiszter által 1923 decemberében benyújtott reformjavaslat hasonlóan érvelve úgy fogalmazott: nem született jogszabály, amely az 1919-es Friedrich-

A bizonytalanságot más tényezők is fokozták. A Friedrich-kormány már említett rendelete hasonló szabályozást írt elő a nemzetgyűlési, a törvényhatósági és a községi választójognál. Bethlen utóbb a 2200/1922. ME számú rendelettel jelentősen megváltoztatta a választójogi előírásokat, de csak a nemzetgyűlés esetében, a másik kettőnél azonban nem szüntette meg a korábbi rendelet hatályát. Ugyanakkor a rendelet kiadását megalapozó február 21-i alkotmányjogi értekezleten a többség azon az állásponton volt, hogy a Friedrich-féle rendelet érvényessége nem szűnt meg automatikusan a nemzetgyűlés működésével együtt. Ennek ellenére a helytörténeti feldolgozások alapján nincs arra példa, hogy bárhol a Friedrich-féle törvényhatósági vagy községi választójogot alkalmazták volna. A helyzet azonban így is csak fokozatosan és lassan tisztult. Egyes törvényhatóságok ugyan egy 1920-as közigazgatási bírósági állásfoglalásra is hivatkoztak, amely az 1915:VI. tc. érvényessége mellett foglalt állást, a döntés meglétére, illetve pontos tartalmára vonatkozóan azonban a sajtóanyagok semmilyen megbízható támpontot nem nyújtanak. Ellenben a *Magyar Közigazgatás* 1922. október 1-jei száma közölte a bíróság elvi jelentőségű határozatát, amely az 1915:VI. tc-re alapozva rögzítette, hogy a háború alatt és után megüresedett helyeket be kellett volna tölteni, annak kimondását viszont megkerülte, hogy az említett törvény a maga egészében 1921 októbere után is érvényben van-e, különös tekintettel a választási névjegyzékre.³⁴

A bizonytalanság még évek múlva is kísértett. 1926 őszén Hódmezővásárhely és Borsod vármegye alispánja is körkérdest intézett más törvényhatóságokhoz a követendő eljárást illetően. A válaszokból még mindig egyfajta bizonytalanság érződött, de ahol mégis az időközi választások mellett döntöttek, ott többnyire az 1915-ös törvényt vették alapul, az 1914-es

---

féle előírások alapján a választások időpontját és módját szabályozná. Hozzátette, igaz, hogy a törvényhatósági testületek mandátuma 1921 októberében lejárt, de a választások nem voltak megtarthatóak (!). *Nemzetgyűlési Irományok 1922–1926*. VIII. kötet, 210.

³⁴ *Magyar Közigazgatás*, 1922. október 1. 2–3.

névjegyzékkel.³⁵ Hódmezővásárhely emellett – a biztonság kedvéért – a belügyminisztériumot is megkérdezte, amely hasonló választ adott. Így a képviselő-testület, elvetve az eredeti, az 1922-es névjegyek alkalmazásával számoló elképzelést, végül az erőteljes jogszűkítést jelentő 1914-es névjegyek mellett döntött, aminek alapján sort is kerítettek az időközi választások megtartására 1926. december 26-án.³⁶ A teljesség kedvéért hozzá kell tenni, hogy a jelzett belügyminisztériumi állásfoglalást a legtöbb törvényhatóság általános érvényűnek tartotta, aminek következtében számos helyen adtak utat az időközi választások lebonyolításának – a fenti módon. Ellenben Pécs város törvényhatósági bizottsága 1926 októberében – kifejezetten a hódmezővásárhelyi eset hatására – hiába hozott gyors döntést az időközi választások megtartásáról az 1914-es névjegyek alapján, a gyakorlati lebonyolítást már megakadályozta egy hosszas bürokratikus procedúra arról, hogy az adott időszakban milyen névjegyzéket kell figyelembe venni.³⁷

A kormányzati megerősítés ellenére néhány törvényhatóság még így is fel tudott fedezni magának valamiféle kiskaput. Szeged polgármestere és az őt támogató törvényhatósági bizottság lényegében szabotálta a választást, azzal az indoklással, hogy csak lehetőségről van szó, s a megüresedő helyek betöltése az adott közgyűlés tetszésére és elhatározására van bízva.³⁸ A legtöbb helyen azonban sor került a képviselő-testületek kiegészítésére, még hozzá a fenti módon, megnyugvás mégsem lett belőle. Elsősorban a Magyarországi Szociáldemokrata Párt volt az, amely – számos választás legitimitását megkérdőjelezve – a Közigazgatási Bírósághoz fordult a régi névjegyzék alkalmazásának megsemmisítése érdekében. A Közigazgatási Bíróság maga is érzékelte az ügy erős politikai töltetét, ezért nyílt színvallásra kényszerült. Előbb 1927-ben az ugyanezen

³⁵ *Délmagyarország*, 1926. szeptember 29. 5.; *Miskolci Napló*, 1926. október 1. 5.

³⁶ ZEMAN Ferenc: *Politikai küzdelmek és közéleti mozgalmak Hódmezővásárhelyen a Horthy-korszakban*. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, Szeged, 2020. 69–74.

³⁷ Ennek részleteihez lásd jelen számban Nagy Imre Gábor tanulmányát.

³⁸ *Délmagyarország*, 1927. december 29. 1.

év februárjában megtartott debreceni eredményt semmisítették meg, melynek hatására mellesleg Hódmezővásárhelyen is újabb választás mellett döntöttek, immár új, aktuális névjegyzékkel. Pécs esetében egy előzetes véleménykérés hatására hasonló bírósági állásfoglalás született, de ott – Vásárhelytől eltérően – a polgármester ismét a halogatás taktikáját alkalmazva még 1928-ban is arról kérdezgette a törvényhatósági jogú városokat, hogy az egyes helyeken hogyan oldják meg a megüresedő helyek betöltését. Eljárása következtében Pécsen sikerült az időközi választások megtartását végleg elszabotálni.³⁹ A Közigazgatási Bíróság annyiban következetesen járt el, hogy 1929-ben az 1927 decemberében megtartott győri időközi választás kapcsán megerősítette korábbi döntését.⁴⁰ Utóbbihoz kapcsolva elvi indoklás is született, miszerint az 1914-es névjegyzék alapul vételét az 1918:XVII. tc. erősítette meg.⁴¹ Annak érvényességét viszont az új választási törvény (1925:XXVI. tc.) hatályon kívül helyezte, amelynek előírásai az 1926 novemberében kiírt országgyűlési képviselő-választásokkal ténylegesen is életbe léptek. Így a törvényhatóságoknál az 1886-os törvényen kívül más szabályozást nem kell figyelembe venni, tehát már az 1915:VI. tc.-t sem. Vagyis az időközi választás idején érvényes parlamenti névjegyzéket – így 1927-ben értelemszerűen az adott évit – kell alapul venni.⁴² Itt persze kérdés, hogy a belügyminisztérium szakértői miért nem figyeltek fel időben arra, hogy a Bethlen-féle választójogi törvény új helyzetet teremt e kérdésben, vagy inkább arról van szó, hogy a Közigazgatási Bíróság talált egy jó alkotmányjogi érvrendszert a teljesen elavult régi névjegyzék alkalmazásának megszüntetésére.

A bírósági döntés alapján tehát a debreceni, azzal közvetlen összefüggésben a hódmezővásárhelyi, majd a győri választás megismétlésére is sor került, s az azokon alkalmazott új választójog az általánostól ugyan messze állt, de bizonyos fokú jogkiterjesztést hozott magával. Ugyanakkor felvethető

³⁹ Ennek részleteihez lásd jelen számban Nagy Imre Gábor tanulmányát.

⁴⁰ VERESS Géza: I. m. 225.; *Városok Lapja*, 1929. április 15. 113.

⁴¹ Az országgyűlési képviselők választásáról szóló 1918. évi XVII. tc. 183. §.

⁴² *Városok Lapja*, 1929. április 15. 113.

az az állítás, hogy a fenti Közigazgatási Birósági döntésben a Bethlen-kormány továbbra is némi politikai kockázati tényezőt látott, mivel 1928 nyarán törvényi úton rögzítette, hogy egy évig – lényegében a közigazgatási reform megvalósításáig – nem lehet a törvényhatóságoknál időközi választásokat tartani (1928:XXXVI. tc.). 1929 nyarán azután sor került az oly sokáig halogatott alkotmányjogi reform keresztülvételére. Az 1929. évi XXX. tc. azonban – bizonyos adminisztratív szakszerűsődésen túl – meglehetősen korlátozott változásokat hozott magával, főleg a korábban oly sokat sürgetett demokratizálódás terén. Mindenekelőtt csak a törvényhatósági bizottság szerkezetének módosítására került sor, oly módon, hogy a választott képviselők és a legtöbb adót fizetők aránya a korábbi 50-50%-ról 40-40%-ra csökkent, a fennmaradó részt pedig többségében különböző társadalmi szervezetek képviselőinek, valamint a hivataluk alapján tagsági jogot nyerőknek biztosították. A választójog immár egyértelműen az országgyűlésihez igazodott, azzal az eltéréssel, hogy teljesen titkossá tették azt. A rendszer fontos eleme volt viszont a rotációs elv alkalmazása, amely szerint a választás alapján tagsági jogot nyerő személyek megbízatása elvileg tíz évre szól, de fele részüknél öt év múlva – sorsolást követően – újabb megmérettetés lesz, így a továbbiakban ötévente kell, igaz, részleges választásokat tartani.

A törvény életbe lépése után 1929 őszén következett előbb a törvényhatóságoknál, majd a rendezett tanácsúból megyeinek átnevezett városoknál az általános választások lebonyolítása. A választási küzdelmek a képviselőházinál kevésbé nyílt módon ugyan, de döntően a pártpolitikai törésvonalak mentén zajlottak, és az eredmény is ehhez igazodott. Bethlen elégedetten konstatálhatta, hogy a kormánypárt az előzetes várakozásoknak megfelelően többnyire nagyarányú, több esetben teljes győzelmet aratott, s az ellenzéki csoportok csupán néhány helyen tudtak jó eredményt felmutatni.⁴³ Ezzel együtt a testületek politikai tagolódása a korábbinál jobban igazodott

⁴³ Romsics Ignác: *Bethlen István*. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1991. 206.

az országos törésvonalakhoz, a törvényhatósági bizottságok és a városi képviselő-testületek személyi összetétele pedig bizonyos mértékig felfrissült. A választási eredmény a vármegyék esetében nem szüntette meg a középosztályi csoportok erőfölényét, de a korábinál nagyobb teret nyújtott a birtokos parasztság reprezentánsai számára is.⁴⁴

A választásokon túl a törvényhatóságoknak, illetve az egyes települések vezetőinek egyéb kihívásokkal is szembe kellett nézniük. Az 1920-as évek elejére részben az elmúlt időszak háborús és zűrzavaros viszonyai, részben a rossz gazdasági helyzet, részben új feladatok (munkanélküliség, a városokban lakásínség, infrastrukturális fejlesztések szükségessége stb.) miatt az önkormányzatok súlyos pénzügyi helyzetbe kerültek. A Bethlen-kormány ezen úgy próbált segíteni, hogy a kereseti adót teljes egészében, valamint egyes fogyasztási adókat a települési önkormányzatoknak engedte át.⁴⁵ Ez elvileg számottevő segítséget jelentett, különösen a hús- és szeszfogyasztási adó esetében. Konkrét példával az 1920-as évek második felében a hajdúsági Földes község esetében a bevételek 44%-át a már említett adók jelentették.⁴⁶ A teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy a településeknek más területeken számottevő tehernövekedéssel kellett szembenézniük. A rendőrség államosítása nem jelentett érdemi könnyebbséget, mivel a fenntartással szinte hasonló nagyságrendű hozzájárulás terhelte őket, úgy, hogy a feladatok egy része átkerült a helyi közigazgatáshoz.⁴⁷ Továbbá a kormányzat bizonyos dologi kiadásokat és nyugdíjterheket a vármegyékre hárított át (1926:XV. tc.), azok pedig a településekre.

Bár számottevő aránytalanságok alakultak ki az egyes települések között a fenti bevételnövelő intézkedések révén, az önkormányzatok gazdálkodása nagyjából egyensúlyba került,

⁴⁴ FARKAS Gábor: I. m. 446–447.

⁴⁵ DOBROSSY István–STIPTA István (szerk.): I. m. 88.

⁴⁶ PÜSKI Levente: Válság kicsiben. Földes község gazdálkodása az 1930-as években. In: ERŐSS Zsolt–GYARMATI György (szerk.): *Kor/társ panoráma. Tanulmányok a 70. éves Vonyó József tiszteletére*. Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat–Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Pécs–Budapest, 2015. 158.

⁴⁷ ANTAL Tamás: I. m. 36–37.

illetve kismértékű póttadóval biztosítható volt.⁴⁸ Pontosabban lett volna, ugyanis az évtized elejének nehéz viszonyai között a helyi vezetők tudomásul vették az infrastrukturális beruházások leállítását, illetve drasztikus visszafogását, amit azonban érthetően csupán átmeneti állapotnak tekintettek. Ráadásul maga a kormányfő is konszolidációs politikája fontos részének tartotta a beruházáspolitikai fellendítését. Mivel erre a településeknek alig volt saját, belső forrásuk, s a hazai hitelfelvételi lehetőségek is egyelőre szűknek bizonyultak,⁴⁹ a kormányzat vette kezébe a dolgot. A népszövetségi kölcsönnek a költségvetési hiány kezelésére fel nem használt részét, valamint az 1928–1929. évig tartó éves bevételi többletet beruházásokra fordították, továbbá tető alá hoztak több nagyszabású pénzügyi tranzakciót: 1925-ben a városok részére, 1926-ban pedig a vármegyék részére folyósítandó kölcsönt, melyeket később továbbiak követtek.⁵⁰ Ez az 1920-as évek második felére jelentős fellendülést generált, amit tovább erősített, hogy az évtized utolsó harmadára már a hazai pénzintézetektől történő hitelfelvetelek sem jelentettek különösebb nehézséget. Utóbbit erősítette, hogy a városi és vármegyei kölcsönök csak úgynevezett hasznos beruházásokra voltak fordíthatóak, közintézmény építését nem lehetett belőlük finanszírozni.⁵¹ A folyamat hátterében nem pusztán gazdasági konszolidációs szempontok húzódtak, az infrastrukturális fejlesztések beindulása ugyanis kedvező politikai közhangulatot generált a vidéki önkormányzatoknál, s minden bizonnyal segítette a kormánypárt nagyarányú győzelmét az 1926 végi országgyűlési, majd az 1929-es önkormányzati választásokon.

Az 1920-as évek második felében, a gazdasági konjunktúra körülményei között elhanyagolhatónak tűntek a potenciális veszélyforrások. Így például az, hogy a városi kölcsönt az érintett

⁴⁸ A póttadó kivetésének alapja az adott település lakosait érintő egyenes állami adók – föld-, ház-, társulati adók és a tantiem – voltak. Ennek arányát nem a költségvetési hiányhoz, hanem az állami adó nagyságához mérve adták meg.

⁴⁹ SCHLETT András: Hitelexpanzió, válság és válságkezelés a Horthy-korszakban. *Közép Európai Közlemények*, 2015/4. 67.

⁵⁰ FÜLÖP Tamás: I. m. 271.

⁵¹ A kölcsönfelhasználásokra nézve: *Pesti Hírlap*, 1926. június 12. 15.

települések igen kedvezőtlen pénzügyi kondíciók mellett kaptak kézhez,⁵² a hiteltörlesztéseket pedig nem lehetett a megszokott bevételekből finanszírozni, ami viszont a pótagók erőteljes emelkedését hozta magával. A kormányzat próbálta ugyan kezelni a helyzetet, kevés sikerrel. Az 1927:V. tc. elfogadásával szorosabb lett az ellenőrzés az önkormányzati testületek gazdálkodása felett (a belügyminisztérium, illetve az alispán jogkörét bővítve),⁵³ de ez csak látszólagos megoldást jelentett, hiszen nem érintette, nem érinthette a már felvett kölcsönökkel együtt járó tehernövekedést.

A nehézségek végeredményben csak az 1920-as évek végétől, a gazdasági világválság begyűrűzésével tetőztek, egyfelől a válság miatt a rendes bevételek csökkenésével, másfelől a korábban felvett hitelek magas törlesztőrészeivel. Kézenfekvő lehetőségként sor került a további beruházások leállítására, bár egyes települések – elsődlegesen a helyi munkaalkalmak biztosítása végett – egy ilyen lépést nem mertek bevállalni.⁵⁴ Megoldásnak tűnt továbbá a pótagók, mellesleg ekkorra már irreális mértéket elérő megemlése. Konkrét példaként a Hajdú vármegyei Földes község és Hajdúnánás város esetében az 1930-as évek elején az éves költségvetések készítésekor 100-130%-os arányú pótagóval számoltak.⁵⁵

A lakosság adózóképeségének erőteljes csökkenése miatt azonban ez sem jelentett érdemi kiutat, és a települések feje felett Damoklész kardjaként lebegett a pénzügyi összeomlás veszélye. A súlyos helyzet következtében a helyi vezetések folyamatosan állami támogatásért kilincseltek, de a kormányzat csupán az eseti tűzoltás módszerével tudott előállni, kisebb összegű segélyek, újabb hitelek folyósítása révén. A költségvetési hiányok kezelése terén hirtelen megnövekedett teher nehezedett a középrétegekre,

⁵² SCHLETT András: I. m. 72.

⁵³ Ha a községi pótagó az 50%-ot meghaladta, akkor fel kellett terjeszteni a belügyminisztériumhoz az 50%-ot meghaladó rész engedélyezése végett.

⁵⁴ PINTÉR Zoltán: I. m. 141.

⁵⁵ PÜSKI Levente: I. m. 161. PÜSKI Levente: Gazdasági mélyponton – Hajdúnánás az 1930-as években. In: PALLAI László (szerk.): *Vidék és város: Ellentétek és kölcsönhatások a 20. századi Magyarországon*. Hajdúnánás Város Önkormányzata, Hajdúnánás, 2013. 91.

illetve az agrártérségekben a birtokosokra, aminek hatására a politikai közhangulat erőteljesen megváltozott. Amíg az 1929-es választások még a kormánypárt győzelme jegyében zajlottak le, s a helyi elitek többnyire lojálisan viszonyultak a bethleni kormánypolitikához, és biztatónak látták saját és persze településük jövőjét, addig az 1930-as évek elejére a legtöbb önkormányzat esetében erőteljes bizalommingás következett be, ami hozzájárult ahhoz a politikai erjedéshez, romló közhangulathoz, melyet az 1930-as évek elején számos hazai és külföldi megfigyelő érzékelt.⁵⁶ Jelentős részben ez a fordulat alapozta meg a bethleni vonal egyenes örökösének tartott, Károlyi Gyula vezette kormányzat népszerűtlenségét, majd azt az inkább pozitív várakozó magatartást, mellyel az önkormányzatok vezető erői a gömbösi reformpolitikához viszonyultak.

⁵⁶ ROMSICS Ignác: I. m. 235.